

Міністерство освіти і науки України

**Модельна навчальна програма
курсу «Соціологія.
Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень»
для закладів загальної середньої освіти**

Автори: Охріменко О.С., Топольницька Ю.А.,
Макаревич А.С., Панарін О.Є., Кафтан М.В.

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28 серпня 2025 року № 1192)

*Програма створена в рамках проєкту «Зміст»
благодійного фонду savED
за підтримки фінської міжнародної неурядової організації Finn Church Aid*

Вступна частина

Модельна навчальна програма курсу «Соціологія. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» (далі — Програма) реалізує компетентнісний потенціал, мету і завдання громадянської та історичної освітньої галузі, визначені Державним стандартом профільної середньої освіти (далі — Державний стандарт). Програма призначена для викладання курсу «Соціологія» в класах профільного циклу профільної середньої освіти. Програма передбачає реалізацію частини вимог до обов'язкових результатів навчання у громадянській та історичній освітній галузі (Додаток 18 Державного стандарту). У поєднанні з програмою «Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 11-12 клас. Профільна середня освіта. Основний рівень» вона охоплюватиме всі обов'язкові результати навчання цієї галузі.

Курс «Соціологія» (далі — Курс) викладається за умови його вибору учнівством та закладом освіти й може реалізовуватися як у межах передбаченої кількості навчальних годин для вивчення обов'язкових освітніх компонентів за обраним профілем навчання, так і коштом годин для вибіркового освітніх компонентів, що фінансуються з державного бюджету.

Програма створена в рамках проєкту «Зміст» благодійного фонду saveED за підтримки фінської міжнародної неурядової організації Finn Church Aid.

Програма є основою для створення навчальних програм як основного, так і поглибленого рівнів, із відповідною корекцією орієнтирів для оцінювання, змісту, обсягів навчального часу, способів формування компетентностей і рівнів складності навчального матеріалу.

Метою Курсу є сформувати в учнівства загальне розуміння методів і функцій соціології, вміння їх застосовувати, аналізувати суспільство й адекватно оцінювати соціальні явища та події, мислити критично та логічно, адаптуватися до нових умов, впливати на процеси оновлення та стабілізації суспільного життя, зберігати та збагачувати створені суспільством надбання, формування ключових компетентностей учнівства.

Компетентнісний потенціал Курсу охоплює всі ключові компетентності, визначені Державним стандартом. Зокрема, вивчення соціології сприяє розвитку вільного володіння державною мовою (через обговорення соціальних явищ, написання есе й проєктів), здатності спілкуватися іноземними мовами (під час аналізу різних соціальних моделей і культур), інформаційно-комунікаційної компетентності (через роботу з соціологічними даними та цифровими інструментами), підприємливості (під час аналізу соціальних ініціатив і планування власних проєктів), громадянських і соціальних компетентностей (у процесі обговорення соціальної відповідальності, прав людини, гендерної рівності). Курс мотивує до навчання впродовж життя та формує екологічну й інноваційну компетентності через аналіз соціальних змін, викликів сталого розвитку й цифровізації суспільства.

Ціннісними орієнтирами Курсу є принципи, визначені Державним стандартом профільної середньої освіти, які реалізуються через зміст тем і види навчальної діяльності. Курс спрямований на формування поваги до особистості

здобувачів освіти, визнання їхніх інтересів, досвіду, прагнень і права на власний вибір у процесі опанування соціологічних знань і дослідження суспільних явищ. Такі теми, як «Соціальні групи», «Норми та цінності», «Я як частина суспільства», «Глобалізація та її вплив на національні культури», «Соціальна мобільність та доступність освіти» спонукають учнів/учениць до критичного аналізу соціальних процесів, усвідомлення соціальної справедливості, рівності, прав людини. Це сприяє розвитку соціальної відповідальності, емпатії, толерантності та конструктивної взаємодії в суспільстві. Участь у дискусіях, командних проєктах, соціальних ініціативах створює умови для формування безпечного, інклюзивного освітнього середовища, вільного від дискримінації та насильства, де стверджуються принципи академічної доброчесності, взаємоповаги й співпраці.

Основними завданнями Курсу є:

- розвивати медіаграмотність та критичне мислення учнівства для свідомого сприймання соціально значущої інформації, виявлення маніпуляцій та формування активної позиції в інформаційному суспільстві;
- формувати розуміння глобалізаційних процесів і їхнього впливу на соціальні структури, культурне різноманіття, формування ідентичності особистості та громадянських спільнот;
- виховувати повагу до прав і свобод людини, толерантне ставлення до різних соціальних груп, усвідомлення необхідності гендерної рівності та подолання стереотипів і дискримінаційних практик у суспільному житті;
- формувати вміння аналізувати соціальні явища й процеси за допомогою цифрових технологій, розуміти соціальні наслідки впровадження новітніх технологій у різні сфери життя;
- розвивати здатність до конструктивної соціальної комунікації в цифровому середовищі, дотримання етичних норм спілкування, участі у громадських ініціативах і соціальних проєктах, спрямованих на позитивні зміни в суспільстві.

Програма побудована на низці принципів, що забезпечують її цілісність, практичну спрямованість і відповідність сучасним викликам:

Компетентнісний підхід: орієнтація на формування ключових компетентностей, визначених Державним стандартом, через дослідження соціальних явищ, аналіз суспільних процесів і практичну діяльність учнівства.

Тематичний підхід: навчальний матеріал структуровано за темами, що відповідають інтересам і потребам старшокласників, спонукають їх до осмислення соціальних реалій, формують уміння ставити запитання, обґрунтовувати думки, дискутувати.

Україноцентричність: акцент зроблено на темах і проблемах, що мають значення для сучасної України та місцевих громад, у яких живуть учні та учениці.

Актуальність і зв'язок із сучасністю: теми курсу відображають сучасні соціальні реалії та дають змогу учням бачити зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім соціальних процесів.

Цифрова інтеграція: увага приділяється аналізу впливу цифрових технологій на соціальні відносини, а також використанню цифрових

інструментів у соціальних дослідженнях, комунікації та громадянській активності.

Окремі теми курсу спрямовані на формування етичної поведінки, розвиток навичок конструктивної взаємодії, усвідомлене ставлення до соціальних конфліктів і комунікації, що є складником ширшого змісту освітніх напрямів, орієнтованих на підтримку соціального добробуту особистості та здорового соціального середовища.

Програма вибудована відповідно до логіки поступового опанування соціологічних знань і формування ключових компетентностей. Вона охоплює вступ, п'ять основних тем і завершальне узагальнення, що забезпечує послідовний розвиток знань, умінь і ціннісних орієнтирів учнівства.

Програма складається з таких структурних елементів:

1) Вступна частина — містить загальну характеристику курсу, визначає його мету, ключові компетентності, ціннісні орієнтири, завдання, підходи та принципи реалізації.

2) Основна частина — розкриває зміст курсу та охоплює очікувані результати навчання, пропонований зміст інтегрованого курсу, види навчальної діяльності.

Програмою передбачено такі розділи:

Вступ, що знайомить з основами соціології, формує базові уявлення про медіаграмотність та критичне мислення як необхідні складники сучасного соціального аналізу;

Тема 1. Соціологія особистості та соціалізація, яка розкриває вплив соціальних інститутів і груп на формування особистості;

Тема 2. Соціологія культури та етносоціологія, присвячена аналізу культурного різноманіття, міжетнічних відносин та соціальної інтеграції;

Тема 3. Соціальна стратифікація та соціальні конфлікти, що розглядає соціальну нерівність, соціальні ролі та механізми вирішення конфліктів;

Тема 4. Соціологічні дослідження: методи та цифрові інструменти, яка знайомить учнів із базовими методами соціологічного аналізу та застосуванням цифрових технологій у дослідженнях;

Тема 5. Етика людських відносин у цифровому суспільстві, що зосереджується на питаннях етики комунікації, толерантності, недискримінації та соціальної відповідальності;

Узагальнення, під час якого учнівство систематизує набуті знання, аналізує соціальні явища та рефлексує над особистим досвідом участі в соціальних процесах.

Особливості організації освітнього процесу під час викладання Курсу полягають у створенні гнучкого та інклюзивного навчального середовища, яке відповідає віковим, соціальним і пізнавальним потребам учнів. Передбачено можливість адаптації послідовності вивчення тем, прикладів і форматів діяльності відповідно до контексту класу, потреб громади та викликів сучасного суспільства.

Вчительство має академічну свободу у виборі джерел, методичних підходів і форм роботи для досягнення визначених результатів навчання. Освітній процес наголошує на практичному застосуванні знань із соціології,

розвитку критичного мислення, формуванні громадянської відповідальності та соціальної активності.

Курс може бути інтегрований у профільне навчання різних напрямів або реалізовуватися як окремий вибірковий компонент, що дає змогу формувати динамічні навчальні групи з урахуванням інтересів учнів. Навчання передбачає поєднання класичних форм (уроки, практичні заняття) із сучасними освітніми підходами — проєктною діяльністю, дослідженнями, роботою в цифровому середовищі та позакласними ініціативами.

Способи реалізації програми:

- **Аналіз та обговорення соціальних явищ:** проведення дискусій, аналіз сучасних кейсів, розгляд соціальних проблем у локальному та глобальному контекстах.

- **Практична дослідницька діяльність:** проведення учнівських соціологічних досліджень, створення соціальних карт, аналіз статистичних даних.

- **Цифрова діяльність:** використання онлайн-платформ, інтерактивних карт, цифрових опитувальників для вивчення соціальних процесів і роботи з інформацією.

- **Проєктна робота:** реалізація соціальних або просвітницьких проєктів, спрямованих на розв'язування проблем громади або шкільного середовища.

- **Групові та індивідуальні завдання:** обговорення соціальних кейсів, моделювання соціальних ситуацій, рольові ігри.

- **Полюві заняття та екскурсії:** відвідування соціальних організацій, центрів підтримки молоді, громадських ініціатив (за можливості).

- **Інтерактивні формати:** мозкові штурми, дебати, симуляції соціальних процесів.

Такий підхід дає можливість учням не лише здобути знання про суспільство, а й навчитися діяти у ньому свідомо, критично оцінювати соціальні явища та взаємодіяти з іншими на засадах поваги, співпраці та соціальної відповідальності.

Основна частина

<i>Очікувані результати навчання</i>	<i>Пропонований зміст курсу</i>	<i>Види навчальної діяльності</i>
Вступ		
обґрунтовує нелінійність, багатоваріантність історичного розвитку [12 ГІО 1.2.1-1 П] формує і характеризує джерельну базу теми/проєкту [12 ГІО 3.1.1-2 П] верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1] добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГІО 4.2.1-2] виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції та пропаганду [12 ГІО 3.2.2-2] доцільно застосовує поняттєвий апарат соціальних наук [12 ГІО 4.3.1-1] застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ [12 ГІО 6.3.1-2 П]	Що таке соціологія. Соціальне середовище та суспільство. Варіативність суспільного розвитку. Я як частина суспільства. Медіаграмотність і критичне мислення в соціологічних дослідженнях. Проектна діяльність та академічна доброчесність. Саморефлексія і самоосвіта.	Визначення соціології як науки, окреслення її завдань та місця серед інших наук. Створення колажу соціального середовища та інститутів суспільства. Аналіз медіатекстів на достовірність і надійність джерел. Розпізнавання маніпуляцій у медіа та соціальних мережах. Створення алгоритму проєктної роботи. Створення кодексу академічної доброчесності. Створення асоціативного куща «Хто я?».
Тема 1. Соціологія особистості та соціалізація		
верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1] добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГІО 4.2.1-2] формулює судження на основі критеріїв, принципів та цінностей [12 ГІО 4.2.1-1 П] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГІО 4.2.2-2] доцільно застосовує поняттєвий апарат соціальних наук [12 ГІО 4.3.1-1] виявляє пов'язаність поколіннєвих змін та історичних явищ [12 ГІО 1.1.2-2 П]	Особа у соціальних відносинах. Соціально-типові характеристики людини. Особистість. «Я» соціальне. Вибір соціальних ролей. Соціальні групи. Референтні групи. Соціальні інститути: сім'я, освіта, релігія, економіка, влада, ЗМІ. Основні агенти соціалізації. Цифрова соціалізація: вплив соціальних мереж і онлайн-спільнот.	Визначення понять «особа», «особистість», «соціальні групи», «соціальні інститути», «ідентичність». Створення проєкту «Соціально-типові характеристики людини». Перегляд та аналіз медіапродуктів із теми. Моделювання соціальних ситуацій. Створення схеми «Соціальні групи та соціальні інститути». Дослідження впливу соціальних груп на формування ідентичності особистості. Створення колажу «Мої соціальні ролі» з включенням онлайн-ідентичності.

усвідомлено бере участь в облаштуванні громадського простору [12 ГІО 2.3.2-1 П] доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп [12 ГІО 5.3.1-1] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників [12 ГІО 4.3.2-3]	Інклюзія та соціалізація осіб з особливими потребами. Цифрова ідентичність особистості: реальне та віртуальне я.	Створення проєкту-дослідження «Становлення особи та її соціалізація на різних етапах життя». Дискусія «Вплив цифрових технологій на соціалізацію молоді». Порівняння традицій і практик соціалізації різних поколінь. Написання есе «Як соціальне середовище може впливати на моє формування».
Тема 2. Соціологія культури та етносоціологія		
пояснює особливості сприйняття перебігу, цінності часу різними спільнотами [12 ГІО 1.1.1-1 П] формує і характеризує джерельну базу теми/проєкту [12 ГІО 3.1.1-2 П] пояснює вплив трансформації соціокультурних цінностей [12 ГІО 3.3.2-3 П] систематизує соціальну інформацію у таблиці, діаграми, графіки [12 ГІО 4.1.1-1] визначає природні та соціальні фактори формування регіонів [12 ГІО 2.2.1-1] характеризує сприйняття народами свого місця в історії [12 ГІО 2.2.1-1 П] досліджує екологічні, економічні та демографічні проблеми [12 ГІО 2.2.1-2] визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору [12 ГІО 2.2.1-3] характеризує взаємовплив глобалізації та міграційних процесів [12 ГІО 2.2.1-4]	Дослідження культури в соціології. Компоненти культури. Нематеріальна та матеріальна культура. Норми та цінності. Культурні конфлікти. Етноцентризм. Культурний релятивізм. Соціологія етнічних спільнот: походження, суть, функції. Об'єднання людей на етнічній основі. Набуття етнічності. Нація. Національна свідомість. Нація і держава. Етнонаціональна політика держави. Міграційні процеси та їх вплив на етнонаціональний склад. Збереження національної ідентичності в умовах глобалізації.	Визначення понять «культура», «етноцентризм», «культурний релятивізм». Створення та презентування проєктів на тему «Цінності українців». Дослідження «Цифрова культура та її вплив на традиційні цінності». Створення блок-схеми «Вплив історичних подій на соціальні інститути та культуру». Дослідження проявів глобалізації в повсякденному житті. Пошук прикладів контркультури та її проявів у суспільстві. Створення асоціативного куша «Національна свідомість». Дослідження «Національна ідентичність в умовах глобалізованого світу». Аналіз міграційних процесів та їх впливу на етнічний склад суспільства. Укладання інтелект-карти «Етнонаціональна політика в Україні». Написання есе «Чому важливо бути національно свідомим?».

	Глобалізація та її вплив на національні культури.	
Тема 3. Соціальна стратифікація та соціальні конфлікти		
обґрунтовує необхідність дотримання прав людини у громадському просторі [12 ГІО 2.3.2-2] оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди [12 ГІО 5.1.1-1] оцінює власну громадянську позицію, стереотипи, упередження [12 ГІО 5.1.1-2 П] визначає відповідальність за свої дії [12 ГІО 5.1.2-1] виявляє випадки порушення права на повагу до людської гідності [12 ГІО 5.1.3-1] ідентифікує прояви дискримінації та утисків [12 ГІО 5.3.2-1] верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1] добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГІО 4.2.1-2] узагальнює контрверсійні судження для формулювання власних висновків [12 ГІО 4.3.2-2] розпізнає та протидіє булінгу та іншим формам насильства [12 ГІО 5.3.2-3]	Привілейованість. Расова та етнічна нерівність. Класова нерівність. Гендерна нерівність та її прояви. Становище жінок і чоловіків у сучасному суспільстві. Соціальна мобільність і доступність освіти. Поняття соціального конфлікту. Причини конфліктів. Врегулювання конфліктів. Медіація як спосіб вирішення конфліктних ситуацій. Міжетнічні та міжконфесійні конфлікти. Кібербулінг та інші форми насильства в соціальних мережах.	Визначення понять «расова нерівність», «етнічна нерівність», «класова нерівність», «гендерна нерівність». Дискусія «Чому нерівність присутня у суспільстві?». Дослідження «Гендерні стереотипи в українському суспільстві». Аналіз статистичних даних щодо гендерної нерівності на ринку праці. Створення блок-схеми «Соціальні інститути та їхній вплив на нерівність». Написання есе «Рівність чи нерівність суспільства: як знайти баланс?». Визначення понять «конфлікт», «медіація». Використання вправи «Фішбоун» для побудови схеми «Медіація як спосіб вирішення конфліктних ситуацій». Аналіз реальних соціальних конфліктів і шляхів їх розв'язання. Формулювання причин конфліктів за допомогою вправи «Кошик ідей». Симуляційна гра «Медіація соціального конфлікту». Пошук прикладів використання медіації в судовій практиці.
Тема 4. Соціологічні дослідження: методи та цифрові інструменти		
систематизує соціальну інформацію у таблиці, діаграми, графіки [12 ГІО 4.1.1-1] верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1]	Виявлення проблемної ситуації. Формулювання проблеми дослідження. Розроблення програми соціологічного дослідження.	Визначення соціального дослідження та його особливостей. Проведення міні дослідження на актуальну тему та його презентування.

добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГІО 4.2.1-2] формулює судження на основі критеріїв, принципів та цінностей [12 ГІО 4.2.1-1 П] аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ГІО 4.2.2-1] використовує цифрові інструменти для збору та аналізу даних [12 ГІО 4.1.1-3] формулює гіпотезу дослідження та добирає джерела інформації [12 ГІО 4.3.2-2 П] обирає тему дослідження, формулює проблемне завдання [12 ГІО 4.3.2-1 П]	Проведення соціологічного дослідження. Аналіз одержаної соціологічної інформації. Види соціологічних досліджень. Особисті (face-to-face) інтерв'ю. Опитування з самостійно заповнюваними анкетами. Цифрові інструменти аналізу даних. Великі дані (Big Data) в сучасних соціологічних дослідженнях. Візуалізація даних як інструмент соціологічного дослідження. Дослідницька етика.	Проведення онлайн-опитування з використанням цифрових інструментів. Розробка програми, етапів і анкети соціологічного дослідження. Складання пам'ятки дотримання дослідницької етики. Укладення правил роботи з різними видами соціологічних досліджень. Розробка та проведення онлайн опитування з використанням цифрових інструментів. Створення схеми «Види соціологічних опитувань». Майстерклас «Використання цифрових інструментів для аналізу даних». Створення та обробка власного соціального опитування з використанням онлайн інструментів.
Тема 5. Етика людських відносин у цифровому суспільстві		
формує і характеризує джерельну базу теми/проекту [12 ГІО 3.1.1-2 П] оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди [12 ГІО 5.1.1-1] проектує розвиток власної особистості з огляду на належність до різних спільнот [12 ГІО 5.1.1-1 П] оцінює власну громадянську позицію, стереотипи, упередження [12 ГІО 5.1.1-2 П] розробляє стратегії захисту персональних даних і приватності [12 ГІО 3.3.2-3] визначає основні політичні, правові, соціокультурні чинники впливу на права людини [12 ГІО 5.2.2-2 П] характеризує способи впливу громадян на політику [12 ГІО 6.1.1-2]	Етика спілкування як спосіб взаємодії членів суспільства. Громадська думка та її роль в житті людини. Масова свідомість. Упередження, дискримінація як негативні явища суспільства. Етика взаємодії в цифровому середовищі та соціальних мережах. Формування цифрової культури та медіаграмотності. Онлайн комунікації.	Визначення понять «спілкування», «громадська думка», упередження, «дискримінація», «масова свідомість». Створення та презентування проекту «Онлайн комунікації сьогодення». Дискусія «Етичні дилеми в цифровому суспільстві». Розробка правил етичного спілкування в соціальних мережах. Створення асоціативного куша «Масова свідомість». Аналіз електронних інструментів демократії в Україні. Створення інтелект-карти «Політика як соціальне явище».

оцінює ідеології та діяльність політичних партій [12 ГІО 6.1.2-2] висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя [12 ГІО 6.3.1-3] пояснює механізм електронної демократії [12 ГІО 6.1.2-2 П]	Захист персональних даних і приватності в інформаційному суспільстві. Соціальні медіа як інструмент політичної комунікації. Електронна демократія та цифровий активізм.	Дискусія «Як цифрові технології змінюють політичну участь громадян?». Проектування шляхів формування політичної культури.
Узагальнення		
досліджує моделі відбудови суспільства після катастроф, воєн, епідемій [12 ГІО 2.2.1-4 П] характеризує сприйняття народами свого місця в історії [12 ГІО 2.2.1-1 П] верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1] прогнозує перспективи розвитку соціології в умовах цифрової трансформації [12 ГІО 4.3.1-1 П] узагальнює результати, формулює висновки та представляє результати дослідження [12 ГІО 4.3.2-3 П]	Ідентичність. Соціальна стратифікація і нерівність. Соціальні конфлікти. Етика людських відносин. Дослідження даних в соціології. Соціологія в цифрову епоху: виклики та можливості. Соціологічні знання як підґрунтя прогнозування майбутнього.	Повторення вивчених понять, обговорення, дискусія. Створення кросвордів, хмар слів. Проектна робота «Соціологічне дослідження актуальної проблеми місцевої громади». Створення колажу «Суть етики людських відносин». Написання есе «Роль соціології в плануванні мого життя».